

A Harangod-vidék természetföldrajzi vázlata

Spéder Ferenc

*Miskolci Egyetem, 3515 Miskolc-Egyetemváros, Földrajz Intézet,
ecosferi@uni-miskolc.hu*

Célkitűzés

A Harangod-vidék a földrajzi szakirodalomban kevésbé tárgyalt terület. Ennek egyik oka lehet az, hogy a környező kis- és középtájak (pl: Tokaji-hegység) nagyobb földrajzi változatossága miatt jobban vonzotta a természettudósokat, így kisebb figyelem jutott eme kistájnak. Jelen munka célja – főként szakirodalmi áttekintés alkalmazásával – a kistáj természetföldrajzi viszonyainak egy helyen történő felvázolása és a további kutatásokra való iránymutatás.

Röviden a kistáj elnevezéséről

A szakirodalom leginkább Harangod vagy Harangod vidéke néven (Kiséry L. 1959) említi. Itt jegyzem meg, hogy a Harangod-vidékhez tartozó egyes települések honlapjainak földrajzi leírásában, és a világháló egyéb oldalain szerepel még löszplató, löszhátaság, lapály néven is, ezek azonban szerző nélkül.

Nevét a főként magaslatokra, halmokra épült harangtornyoktól eredeztetik, legalább is ez a legelfogadottabb nézet. A 17. század derekán e vidék hajdútelepei harangkongatással jelezték egymásnak a közeledő ellenség hírért. Ezzel tudatták a szerencsi várvédőkkel, ideje készülni a Rákóczi javak védelmére (Szirmai A. 1804).

Ezzel szemben áll Galuska I. (1996) kutatási eredménye, miszerint a Harangod vízfolyásnévből ered a név, ami több helyről ismert Magyarországon, évszázadokra visszamenően. Úgy véli, a Harangod-patak vette fel először e nevet, majd a település, végül az egész kistáj. A patak pedig vagy a belehelyezett katolikus vízáldozati rézüstről (harang), vagy a partján nyíló harangvirágokról kaphatta nevét.

Napjainkban a Harangod-patak (ér), Újharangod, Harangod tanya, és a Harangod-halom viseli e nevet. Továbbiakban, megkülönböztetendő az imént említett földrajzi nevektől, a kistájat Harangod-vidék néven említem.

A kistáj elhatárolása

A Harangod-vidék az Észak-alföldi-hordaléklejtő (hordalékkúpsíkság) nevű középtáj legkeletibb tagja (Marosi S.-Somogyi S. 1991; Hevesi A. és Hajdú-Moharos J. 2000)

Harangod-vidék (Kiséry L. 1959; Boros L. 1995) és a Szerencsi-dombság elhatárolását (Pinczés Z. 2005) összevetve kapjuk meg a legmegfelelőbb kistájhatárokat.

Északi határát mindhárom szerző némiképp bizonytalannak tartja, mivel nehéz eldönteni, a Szerencsi-dombság tagjai teljes egészében a dombsághoz tartoznak, vagy belesimulnak az alföldi tájba.

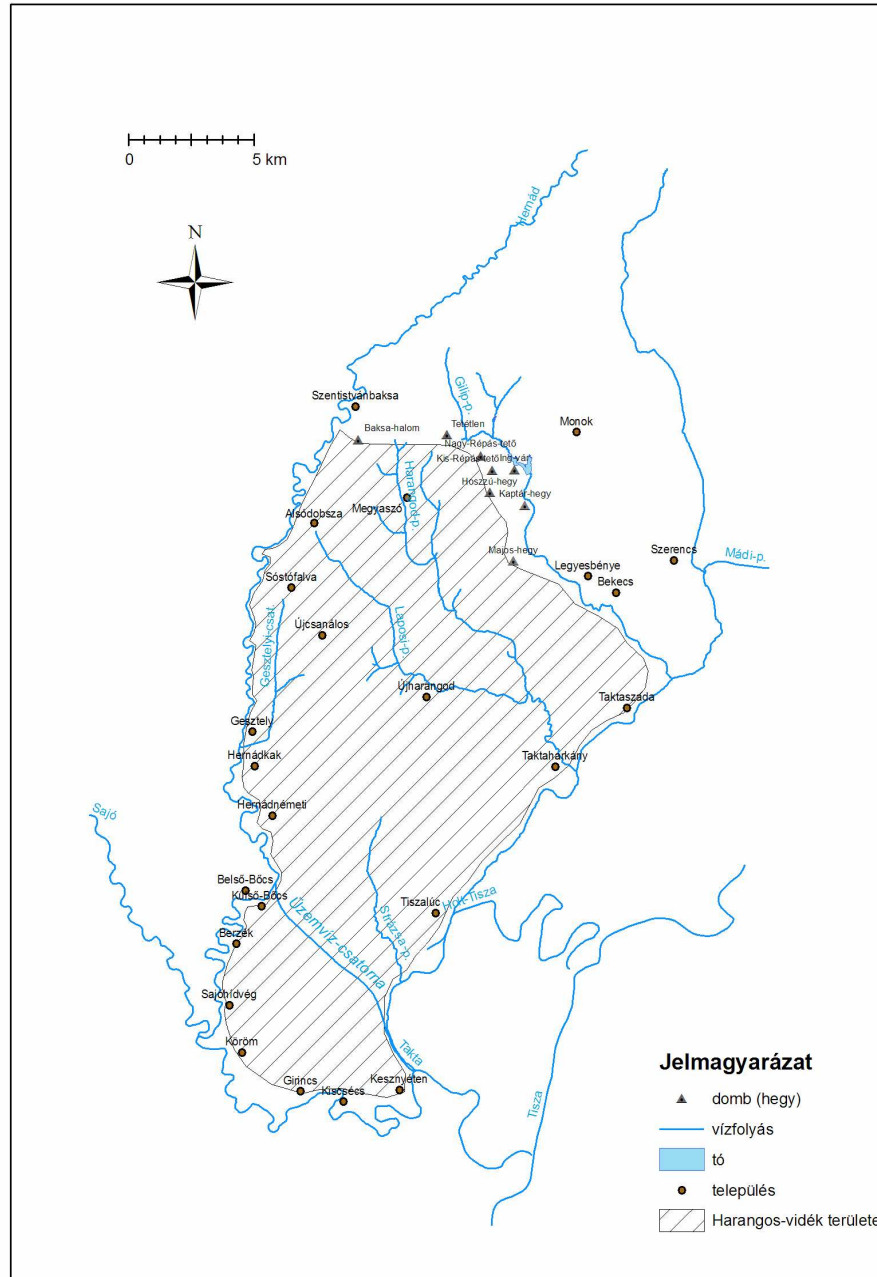
A Gilip-patak torkolatától felfelé elindulva eljutunk a legyesbényei Majos-hegyig. Innen tovább északra a Kaptár- és Hosszú-hegy, az Ingvár, Kis- és Nagy-Répás-tető, majd nyugatra Tetétlen, Baksa-halom, végül Szentistvánbaksánál elérjük a Hernádot.

A Hernádon folyásirányba haladva (Szentistvánbaksa és Gesztely között magaspárt határolja) elérjük a Sajót, azon tovább haladva Kesznyétennél a Taktát, amin felfele indulva újra elérjük a kiindulási pontunkat (1. ábra).

Földtani alapon is elhatárolható a Harangod-vidék. A Szerencsi-dombságtól délre eső, vízfolyások által határolt lösszel borított vidékek felel meg.

A kistáj fejlődéstörténete

Legidősebb felszínalakító kőzetei az északi határt képező dombokon találhatóak. Ezek a Szerencsi-dombság nyugati (ötödik) vonulatának tagjai. Legyesbényétől indulva a Gilip-patak jobb partján Majos-, Kaptár-, Hosszú-hegy, Ingvár és Kis-Répás-tető riolitikúpjai (dómjai) követik egymást (Szerencsi Riolitufa Formáció, Kishutai Riolit Tagozat). Az Ingvártól nyugatra a savanyú piroxénandezitből álló (Baskói Andezit Formáció) Nagy-Répás-tető a vonulat utolsó ide tartozó tagja. Előbbiek a kora-szarmatában kezdődött riolitos kitöréssorozat, utóbbi pedig késő-szarmata andezites vulkáni működés eredménye (Gyarmati P.- Szepesi J. 2007; Zelenka T. 2007).

1. ábra Harangod-vidék elhatárolása

A terület döntő részének további fejlődését a pannon korszak tengerelöntése követte, ami homok, kavics, agyag, homokos agyag, agyagos homok ülepedésével járt (partközeli fácies) (Boros L. 1995). A kora- és késő-pannon határán a Pannon-tó elmozsarasodott, kisebb tavak maradtak utána, miközben a Hernád bal partja megemelkedett és szárazulattá vált. A kiemelt, egykori

tóperemi mocsárvidéken szénképződés zajlott le. A keletkezett szenet Rozlozsnik Pál (1932) szénpala és lignit néven írja le, míg Boros L. (1995) barnaköszénnek nevezi. Korát és képződési környezetét tekintve lignitről van szó. Figyelembe véve azt, hogy a német nevezéktan alapján lágy (puha) barnaköszén megfelel a lignitnek (Belláné Pelsőczy M. 1992), a barnaköszén elnevezést is elfogadhatjuk. Alsódobsza környékén az 1920-50-es évek közt többször is fejtették a helyi lakosok.

A pannon korszak végén Harangod-vidék nagyrésze már szárazulat volt. Erre a felszínre települtek a pleisztocén végéig az északról érkező vízfolyások, köztük az Ős-Hernád hordalékai (Franyó F. 1966).

A Harangod-vidék a pleisztocénban periglaciális terület volt. A glaciálisokban jellemző kevés csapadék miatt a vízfolyások hordalékszállító képessége csökkent, így a hordalékkúpok anyagából kifújhatta a szél a finom frakciójú poranyagot, és kezdetét vehette a löszképződés. A lösz (barna ill. lejtőlösz) vastagsága a Hernád magaspártjától (Alsódobsza 8 m) kelet felé csökken (Boros L. 1995).

Harangod-vidék mai felszíne

A létrejött hordalékkúp-síkság felszínét ma döntően az eső és olvadékvíz alakítja, felületi (areális) erózióval deráziós völgyeket, vonalas (lineáris) erózióval mély aszókat létrehozva. Előbbiek lassan formálják, elegyengetik a felszínét, míg utóbbiak, főként a hirtelen lezúduló nagyobb csapadékhulláskor hoznak létre gyorsan hátráló völgyfőjű vízmosásokat. Ezek jellemzően a nagyobb reliefenergiájú helyeken, mint a nagyobb lejtésű Hernád magasparton alakulnak ki. Utóbbiak kialakulásában az antropogén hatás is jelentős.

Legnagyobb völgye a Sóstófalvi-árok (völgy) (Boros L. 1995), melyben a Gesztelyi-csatorna vize kanyarog. Újcsanálos irányából felvesz egy másik, időszakos vízfolyással rendelkező völgyet, majd Gesztelynél ömlik vize a Hernádba.

A leglátványosabb felszínformákat a Hernád Gibárt és Gesztely közötti magaspártján kialakuló szállítóközeg nélküli lejtős tömegmozgások hozzák létre. Két fő típusuk a csuszamlások és omlások.

A csuszamlások kialakulásának legfontosabb feltétele a csúszópálya létrejötte. Erre alkalmasak a lösz alatti pannon rétegek. Esetünkben a jó vízvezető homok, és a kisebb mértékben agyagos, nagyobb arányban az iszapos rétegek határán alakulnak ki (Szabó J. 1997). Utóbbiak adottak a pannon összletben, míg az átnedvesedéshez szükséges víz a löszön szivárog keresztül, ami növeli a megcsúszó réteg súlyát is. Szabó J. (1997) szerint a csúszópályák általában a pannon rétegen belül alakulnak ki, tehát nem köthető közvetlenül a legelső lösz alatti vízzárhoz.

Az átnedvesedéshez szükséges vízmennyiség főként a tavaszi hóolvadásból és nyári esőzésekből származik, emiatt a csuszamlások is ilyenkor gyakoribbak.

A csuszamlások típusait tekintve főként a talppont feletti jellemzőek. A talppontiak és a talppont alattiak ritkábbak, de előfordulnak (Szabó J. 1997). Formájukat tekintve nyelves, koporsó alakú és lépcsős csuszamlások fordulnak elő, valamint a koporsós csuszamlás lecsúszott anyagán kialakuló fiókcsuszamlások (Boros L. 1995). A Sóstófalvi árokban szőnyegcsuszamlások is előfordulnak, ám az előzőekkel szemben, ezek szinte többnyire csak a talajréteget érintik (Boros L. 2007). Omlások is gazdagítják Harangod-vidék felszínét, melyeknek fő oka a kanyargó Hernád partpusztítása. Az alámosás miatt meggyengülő, alátámasztás nélkül maradó anyag omlik le.

A fiatalabb csuszamlásokról és omlásokról írásos emlékeink is vannak, mivel több település kényszerült átköltözésre miattuk (pl: Alsódobsza 1740, Csanálos 1865, Sóstófalva [Hoporty] 1870) (Kiséry L. 1959; Boros L. 1995).

Harangod-vidék éghajlati jellemzői

A Péczely Gy. (2002) féle klímabeosztás szerint a mérsékelt meleg-száraz éghajlati körzetbe tartozik e terület. Évi középhőmérséklete az országos átlagtól (10°C) alig tér el, 9,5-10°C.

Évi közepes hőingása 24-24,5°C. A nyári napok száma 80-90, míg a hőségnapoké 20-25 is lehet (Makra L. et al. 2007).

A fagyos napok száma 90-95, a télieké 25-30. A leghidegebb téli, vagyis a zord napok száma 10-15.

A mezőgazdasági termelés szempontjából fontos időszak, amikor a hőmérséklet huzamosabb ideig meghaladja a 10°C-ot, április 12-től október 15-ig tart (Boros L. 1995). Szintén fontos az őszi vetéseket természetes szigetelőréteggként fedő hó takarási ideje, vagyis a havas napok száma. Ez Harangod-vidéken mindössze 10-15 nap (Makra L. et al. 2007).

Az évi csapadékmennyiség országos viszonylatban alacsony, 525-550 mm.

A kistáj vízrajza

Belső területei állandó vízfolyásokban szegények. Legjelentősebb vizei a határt képező Hernád, a Gilip, a Takta és a Sajó. Területén belül csak a Harangod-patak jelentősebb, bár ez és a Gilip-patak is időszakos vizű a forrásszakaszán. A Harangod-patak torkolata előtt nem sokkal veszi fel az Alsódobszánál eredő Laposi-patakot. Meg kell említeni a vidék legnagyobb csatornáját (Üzemvíz-csatorna) is, amely Bócs felett lép ki a Hernádból és Kesznyétennél ömlik a Sajóba. A nagyobb, állandó vizek hiányának oka a kevés csapadék, enyhe lejtés, és a lösz jó vízbefogadó-képessége. Forrásokban is szegény, leginkább a Hernád magaspartján bukkannak elő rétegforrások (Boros L. 1995).

Talajai

Talajai főként löszön képződött csernozjom barna erdőtalajok, mészlepedékes és alföldi mészlepedékes csernozjomok. Vízfolyásai mentén öntés réti és réti szolonyec talajok jellemzőek (Marosi S.-Somogyi S. 1991).

Természetes növényzete

Harangod-vidék Szerencsi-dombsággal érintkező része a Zempléni (Tokaji)-hegység flórajárásába (*Tokajense*), míg a síkvidéki, nagyobbik része a Tiszántúli flórajárásba (*Crisicum*) tartozik. A kistáj természetes növényzete a tatárjuharos tölgyes (*Aceri tatarico-Quercetum*) ami a kistájat több mint 90 %-ban uraló szántók miatt már csak kevés helyen, főként a Szerencsi-dombsággal határos részén, foltokban Gesztelyig lelhető fel (Nyíri T. 2005; Pinczés Z.-Konecsny K. 2005). A Hernád magaspartján, a pusztuló löszfalakon jellemző löszfalnövényzet a martilapus löszfal tátorjával (*Tussilaginatum typicum et crambetosum*). A tátorján (*Crambe tataria*), mely védelmét a Megyaszóí Tátorjános Természetvédelmi Terület biztosítja, egyre kevesebb helyen figyelhető meg a Hernád bal partjának omladékos-csuszamlásos falain. A Harangod-vidék belső vízfolyásait néhol magaskórós mocsárrétek kísérik (Nyíri T. 2003, 2005).

Védett és védendő területei

Harangod-vidékének északi része az Aggteleki, déli része a Bükk Nemzeti Park Igazgatóságának felügyelete alatt áll. Mindössze a Megyaszóí Tátorjános Természetvédelmi Terület képviseli a nemzeti park szintű védettséget, illetve a DK felől határos Kesznyéteni Tájvédelmi Körzet.

Helyi jelentőségű védett terület a Megyaszó és Monok környéki faopál lelőhelyek, sajnos azonban ez a védettség nem akadályozza meg az engedély nélkül gyűjtőket. Olykor a védettséget jelző táblát is „begyűjtik” (Encsy Gy. szóbeli közlése).

A fent említettekén kívül, érdemes lenne a Hernád pusztuló magaspartjának, legalábbis egy részének tanösvényként történő bemutatása, mely magába foglalhatná a csuszamlásos, omlásos formák, a rétegforrások és a löszfalnövényzet bemutatását is.

Emellett további kutatásokat kívánnak a Harangod-vidéken található halmok (pl: Baksa, Rác, Sas, Harangod stb.) melyek részben a népvándorlás korából származnak és temetkezési helyek lehettek, de védelmi célból is épülhettek (Nyíri T. 2003).

Összegzés

Harangod-vidék természetföldrajzi szempontú feldolgozottsága további kutatásokat kíván. Szükségét látom a kistáj lehatárolásának további pontosítását, hiszen az a környező kistájakat is érinti, tehát a probléma összetettebb, mint az elsőre látszik.

A kevés fennmaradt természetes növényzetű terület felmérése, előfordulásainak pontos számbavétele is szükségszerű lenne, az állatvilágával együtt, amire jelen munka nem is tér ki.

Helyi védettséggű területeinek más védettségi szint adományozása hatékonyabb lehetne, és a védett területek bemutatására is nagyobb hangsúlyt kellene fektetni.

Fő céljaim közé tartozik a fent említettekén túl a terület felszínalaktani térképezése (1:10000, 1:50000), valamint távlati célom a Harangod-vidék mezőgazdaságának vizsgálata, a természetföldrajzi tényezők függvényében.

Irodalomjegyzék

- Belláné Pelsőczy M. (1992): Szénkőzetek. In: Balogh K. (szerk): Szedimentológia III. Akadémiai Kiadó, Bp. pp. 219-225.
- Boros L. (1995): Harangod földrajzi vázlat. In: Bencsik J.-Várhelyi Gy. (szerk) Adatok Szerencs és Dél-Zemplén történetéhez I. Helytörténeti tanulmányok. Szerencsi Városi Kulturális Központ. pp. 13-30.
- Boros L. (2007): Tömegmozgásos folyamatok a Hernád megemelt magaspontján Gibárt és Gesztely között. In: Frisnyák S.- Gál A. (szerk): Szerencs, Dél-Zemplén központja. A IV. Tájélföldrajzi Konferencia előadásai (Szerencs, 2007. április 19-20.). Szerencs-Nyíregyháza. pp. 235-243.
- Franyó F. (1966): A Sajó-Hernád hordalékkúpja a negyedkori földtani események tükrében. Földrajzi Értesítő 15. pp. 158-178.
- Galuska I. (1996): Vázlatok a Harangod-vidék református egyháztörténetéhez. Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc. 33-34. évf. pp. 622-646.
- Gyarmati P.- Szepesi J. (2007): Fejlődéstörténet, földtani felépítés, földtani értékek. In: Baráz Cs.- Kiss G. (szerk.): A Zempléni Tájvédelmi Körzet. BNPI. Eger. pp.15-44.
- Hevesi A.- Hajdú-Moharos J. (2000): A kárpát-pannon térség tájtagolódása In: Karátson D. (főszerk.) Pannon Enciklopédia. Magyarország Földje. Kertek 2000. pp. 274-284.
- Kiséry L. (1959): A Harangod-vidéke. Különlenyomat a Borsodi Földrajzi Évkönyv 1959. 2. számából. pp. 71-76.
- Makra L.- Németh Á.- Vitányi B. (2007): A Harangod, a Taktaköz, a Bodrogek és a Zempléni-hegység éghajlati viszonyainak összehasonlítása. In: Frisnyák S.- Gál A. (szerk): Szerencs, Dél-Zemplén központja. A IV. Tájélföldrajzi Konferencia előadásai (Szerencs, 2007. április 19-20.). Szerencs-Nyíregyháza. pp. 153-161.
- Marosi S.-Somogyi S. (szerk) (1991): Magyarország kistájainak katasztere I-II. MTAFKI, Budapest. pp. 244-247.
- Nyíri T. (2003): Szerencs és környéke természeti értékei és azok megjelenítése a Bocskai István Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola helyi tantervében. In: Frisnyák S.-Gál A. (szerk): Szerencs és a Zempléni-hegység. A Szerencsen 2003. május 16-17-én megtartott tudományos konferencia előadásai. pp 319-333.
- Nyíri T. (2005): Szerencs és környéke növénytakarásai. In: Frisnyák S.- Gál A. (szerk): Szerencs, Tokaj-Hegyalja kapuja. Nyíregyháza-Szerencs pp. 39-50.
- Péczy Gy. (2002): Éghajlat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. pp. 258-284.
- Pinczés Z. (2005): A Tokaji-hegység kistájai. Földrajzi Értesítő LVI. évf. 3-4. füzet. pp. 209-241.
- Pinczés Z.-Konecsny K. (2005): Szerencs természetföldrajza. In: Frisnyák S.-Gál A. (szerk): Szerencs monográfiája, Szerencs pp. 5-46.
- Rozlozsnik P.(1932): A Tokajhegyalja délnyugati részének s a vele délfelől határos sík terület földtani viszonyai. A MÁFI évi jelentései az 1929-1932. évekről. pp. 329-364.
- Szabó J. (1997): Magaspartok csuszamlásos lejtőfejlődése a Hernád-völgyben. Földrajzi Közlemények CXXI. (XLV.) kötet, 1. szám, pp. 17-46.
- Szirmay A. (1804): Történeti jegyzetek Zemplén vármegyéről. Buda, p. 447. (Fordította: Dongó Gyárfás G. (1902): Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. VII. k. Sátoraljaújhely p. 10.)
- Zelenka T. (2007): A Tokaji-hegység paleovulkáni újrártékelése (kézirat), Miskolci Egyetem, Miskolc